

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI, CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE LITERE
DEPARTAMENTUL DE LIMBI ȘI LITERATURI ROMANICE

Centrul de Studii Belgiene

DOCTORAT

Roxana-Ema GULICIUC (DREVE)

**J.M.G. LE CLÉZIO ȘI GÖRAN TUNSTRÖM.
ANALIZĂ FRACTALĂ A TEMEI
COPILĂRIEI**

*Teză condusă de Prof. univ. dr. Rodica POP,
Susținută public în 18 decembrie 2012*

Juriu :

D^{na} Rodica POP, Universitatetea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

D^{na} Sanda TOMESCU, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

D^l Radu TOMA, Universitatea din București

D^l Éric LEVÉEL, Universitatea Stellenbosch, Afrique de Sud

TABLE DES MATIÈRES

LISTĂ DE SIGLE UTILIZATE	
INTRODUCERE	
0.1. Cadru general	
0.2. Câmpuri teoretice	
0.3. Problematika copilăriei și motivația alegerii autorilor	
0.4. Metodologie	
0.5. Structura tezei.....	
CAPITOLUL I.....	
PARTICULARITĂȚI FRACTALE ALE COPILĂRIEI LA J.M.G. LE CLÉZIO ȘI LA GÖRAN TUNSTRÖM	
1. Întâietatea detaliului și omotetie internă	
1.1. Similarități / afinități / analogii intra – și intertextuale	
1.2. Autosimilaritate și atavism: așa tată, așa fiu	
2. Iregularitate și non linearitate literară.....	
2.1. Construcția romanului ”fractal”.....	
2.2. Autobiografie / autoficțiune: ”atractorii stranii” ai copilăriei.....	
3. Dimensiunea fractală a copilăriei la J.M.G. Le Clézio și la Göran Tunström	
4. Formule de aproximare a dimensiunii fractale.....	
CAPITOLUL II.....	
FIGURI DE COPII: CORESPONDENȚE OMOTETICE, AFINITĂȚI ȘI ANALOGII	
1. Orfanul: istoria unei absențe	
1.1. Durerile sufletului	
1.2. Despre impasul de a fi orfan.....	
2. Camaradul : ritornela unei prietenii.....	
2.1. Prieteni din copilărie leclézieni	
2.2. Amicul – între ancraj mnezic și doliu	
2.3. În anticamera adolescenței: copilul complice.....	
3. Căutătorul de aventură.....	
3.1. Aventura pe mare – itinerariul unei demultiplicări ale ”eului”	
3.2. Povestea unei fugi.....	
3.3. ”La marginea unei alte lumi”	

3. Copilul mistic.....	
4.1. Prezența în filigran a sacrului : <i>La montagne du dieu vivant</i>	
4. 2. Sri – ”trimisul lui Dumnezeu”	
4. 3. Privirea purtătoare de a deveni ”altcineva”	
CAPITOLUL III.	
SIMETRII ȘI RUPTURI INTERGENERAȚIONALE. O PROBLEMĂ DE FILIAȚIE.....	
1. Repere autobiografice și înrudiri spirituale.....	
1. 1. ”Poveștile mele tâșnesc din interior”	
1.2. Tatăl leclézien : celălalt care este (în) mine	
1.3. Insula Maurițius / Sunne : chiralatea unui <i>axis mundi</i> la J.M.G. Le Clézio și la Göran Tunström.....	
2. Filiație și interconectarea ansamblurilor autosimilare	
2.1. O geneză stranie: a se naște din tată.....	
2.1.1. Patternul familiei tunströmiene monoparentale	
2.1.2. Linearitate și asimetrii identitare: figura parentală în <i>Le buveur de lune</i>	
2.1.3. A se naște din tată. Idealizare și cronologie stocastică.....	
2.1.4. În numele Tatălui	
2.2. A ne întrupa din fiu	
2.2.1. Filiația: agentul unei nașteri inversate.....	
2.2.2. A trăi în umbra părinților.....	
2.3. De(formarea) familiei. Aporiile filiației.....	
CAPITOLUL IV.	
ELEMENTE STOCASTICE ȘI PRAGURI ALE COPILĂRIEI	
1. Dincolo de traumă: copilul violat.....	
1.1. Abuzul sezual – cauza sfâșierii ”eului”. Cazul <i>Poisson d’or</i> și al <i>Ariane</i>	
1.1.1. ”Nu mai avem corpurile noastre cu noi”	
1.1.2. ”Obiectivarea” femeii.....	
1. 2. Dragostea în sânul familiei sau Despre incest: <i>Le voleur de Bible</i>	
2. Marginalul: un destin sub semnul aleatorului	
2. 1. ”Războiul, este chiar aceasta: actul de a te naște”	
2.1.1. Destinul copilului sub incidența Istoriei.....	
2.1.2. Ierusalim: distorsionările unui ideal utopic	
2. 2. Marginalizarea în cadrul familiei.....	

2.2.1. Copilul adoptat: intrat pe ușă, ieșit pe fereastră	
2.2.2. La marginea comunității, în marginea conștiinței	
3. O chestiune de revoluții: revolta copilului	
3.1. Refuzul: de(finire) identitară	
3.2. Rebeliunea copilului leclézien în fața indiferenței	
3.3. "Devenirea-multiplă" în <i>Le voleur de Bible</i>	
CAPITOLUL V.	
CONFIGURĂRI FRACTALE ALE COPILĂRIEI	
1. Dinamica imitației la J.M.G. Le Clézio și la Göran Tunström.....	
1.1. A fi <i>ca</i> , a fi <i>contra</i> : reflexiile și deformările actului mimetic.....	
1.2. Un model, două comportamente: capcanele imitației	
2. Dualitate și duplicare a figurii paterne.....	
2.1. Figuri ale dublului: măștile (trans)parente ale "eului"	
2.2. A deveni dublu: nașterea.....	
2.2.1. Metamorfoze ale femininului.....	
2.2.2. O zămislire "asistată"	
2.2.3. Geografia aducerii pe lume: naștere și re-naștere spirituală	
3. Substituire / înlocuire și criză identitară	
3.1. A deveni celălalt – a redeveni tu însuși. Meandrele "transfigurării" în <i>L'Oratorio de Noël</i>	
3.2. Disimetria modulațiilor identitare la eroul leclézien.....	
"ATRACTORII STRANII" ÎN <i>ÉTOILE ERRANTE</i> . UN STUDIU DE CAZ.....	
1. Omotetie și complexitate simulată	
2. Autosimilaritate sau permutare pseudo-aleatorie	
3. Atractorii stranii: modele de (dis)continuitate	
CONCLUZIE GENERALĂ	
GLOSAR DE TERMI ȘTIINȚIFICI.....	
ANEXE	
INDEX	
INDEX DE NOȚIUNI.....	
INDEX DE NUME	
BIBLIOGRAFIE.....	

REZUMATUL TEZEI

Cuvinte cheie : absență, alteritate, depărtare, copilărie, ereditate, exil, filiație, fractură, intergenerațional, margine, orfan, părinte, război, străin, tată, vârstă.

A. Argument

Universul copilăriei la scriitorul francez J.M.G. Le Clézio și la autorul suedez Göran Tunström este o lume de rupturi și de fragmentări. Privilegiind similaritatea ca fundal al cercetării noastre, am ales să ne centrăm pe noțiunile de "margine" și de "șovăire" pentru a pune în valoare complexitatea primilor ani din viață: Acest lucru se poate face, de asemenea, prin juxtapunerea unor secvențe lineare și neregulate, mecanism care face de altfel obiectul teoriei fractale. Interesul nostru a fost în acest sens să urmărim copiii în timpul tranziției către adolescență și să examinăm metodele prin care absența părinților poate ajunge să fie un element de bază pentru reinventarea "eu"-lui.

B. Obiectiv

Obiectivul nostru principal a fost să identificăm, prin intermediul unei noi grile de lectură, modele de copii similare și autosimilare, văzute sub semnul sfâșierii, al ruperii, al fragmentării. Am luat astfel în considerare o serie de motive recurente în operele celor doi scriitori, cum ar fi figura tatălui dispărut sau absent, relațiile intergeneraționale și interesul pentru criză și pentru traumă. Am dorit să arătăm că structurarea fractală și eterogeneitatea ar putea da un sens unitar creațiilor lor literare.

C. Metodologie

Lucrarea noastră este o analiză pe text care pleacă de la anumite concepte împrumutate din teoria fractală, cum ar fi, spre exemplu, invarianța la scalare, tehnica detaliului, iregularitatea, hazardul și autosimilaritatea. Deși centrată pe principiile din teoria haosului, cercetarea noastră nu a neglijat aspecte importante din sociocritică, psihocritică, psihanaliză și sociopoetică. Am folosit în acest sens noțiuni și instrumente din științele conexe. Este vorba despre « rizom », « diversalitate », « diferență » sau de « figurile-reper ».

D. Prezentarea tezei : ”fractalitatea”

Complexitatea universului ficțional și incapacitatea omului de a accede simultan la totalitatea părților sale componente au dat naștere unor tentative de a descifra construcția modulară a textului. Printre aceste multiple interpretări posibile, un rol esențial, dar puțin exploatat, îl deține analiza fractală.

Provenind etimologic din latinescul ”fractus”, **fractalul** indică chiar din denumirea sa superioritatea aleatorului. *Vocabularul imageriei fractale* definește acest ansamblu matematic drept o « [f]ormă geometrică non lineară, deseori realizată printr-o metodă iterativă, care își menține iregularitatea la scări mari sau mici și a cărei arie descrește pe măsură ce perimetrul său se alungește »¹. Obiectul fractal răspunde așadar presiunilor dintre extreme, fiind conceput ca o mediere între continuitate și întrerupere.

Dacă o definiție general acceptată a fractalului nu există încă, aplicarea acestei teorii cunoaște o dezvoltare remarcabilă chiar din 1967 când Benoît Mandelbrot publică primele sale cercetări în domeniu. Matematicianul arată în lucrările sale că o sistematizare a pieselor haotice într-un tot compact și coerent nu este doar posibil, și chiar de dorit dacă intenționăm să avem o viziune de ansamblu, cu valențe diferite, pentru un subiect unic. Meritul lui Mandelbrot este, așadar, de a fi introdus alteritatea în identitate și de a insista asupra principiului coeziv al hazardului și al indeterminismului.

Tot prin intermediul raportului între continuitate și impredictibilitate am înțeles și noi să abordăm capcanele devenirii la personajele care apar în cărțile lui Le Clézio și ale lui Tunström. Pentru a înfăptui aceasta ne-am aplecat în primul rând asupra proprietăților ansamblului fractal, cercetat de Mandelbrot în *Obiectele fractale. Formă, hazard și dimensiune*². Conform specialistului, **fractalul deține următoarele funcții**: este stocastic, astfel încât e dificil să îl descrii prin geometria euclidiană; prezintă similarități între întreg și părți; elementele care se repetă se aseamănă la scări diferite; și dimensiunea sa Hausdorff este superioară dimensiunii topologice.

---

¹ Traducerea noastră. Silvia Pavel și Monique Boileau, , *Vocabulaire combinatoire de l'imagerie fractale*, Module canadien, Réseau international de néologie et de terminologie (Rint), [En ligne], document PDF, text în franceză și engleză, Canada, Bureau de la traduction, 2003, URL : <http://www.btb.gc.ca/publications/documents/fractal.pdf>, consultat la data de 28 ianuarie 2012, p. 72, intrare « fractale ».

² Cf. Benoît Mandelbrot, *Obiectele fractale. Formă, hazard și dimensiune*, traducere de Florin Munteanu, București, Nemira, coll. ”Știința complexității”, 1998.

Obiectele fractale, aparent unitare, sunt însă, împărțite în cel puțin două categorii: sau preponderent similare sau, dimpotrivă, neregulate. Aflate între iterativ și durativ, aceste figuri geometrice împrumută de la teoria haosului o dinamică care asigură o actualizare permanentă a statutului lor. Citind contribuțiile criticilor în domeniu, am observat faptul că accepțiunea generală a imaginilor fractale este aceea de obiecte cu funcție repetitivă, având o regulă fixă de permutare. În realitate, oricât de lineare ar fi, ansamblul lui Cantor, fulgul de nea al lui Koch sau tringhiul lui Sierpinski indică o omotetie internă exactă și artificială. Astfel, prin negarea hazardului, acești ”monștri matematici” se situează, paradoxal, la limita teoriei haosului.

Un al doilea tip de fractali – din care ansamblul lui Mandelbrot este cel mai cunoscut –, pune în relief o formulă de recurență aplicată la un număr redus de nivele, ceea ce face în acest caz particular, dovada unei complexități reale. Cu toate acestea, adevărata structură fractală apare la figurile profund stocastice, așa cum ar fi mișcarea browniană sau peisajele fractale.

Dacă e să considerăm operele literare drept conector între trecut și viitor, între limită și infinit, atunci rezultă ca o analiză fractală ar putea fi efectuată doar pornind de la taxonomiile unde discontinuitatea ocupă un loc esențial. Acesta este motivul pentru care noi ne-am oprit asupra fractalilor ne-lineari, mai mult decât asupra celor determiniști, asupra obiectelor exponențiale, altfel cunoscute drept ”calitative” – asemenea mișcării browniene sau a peisajelor fractale –, decât asupra celor continue, sau ”cantitative” – tringhiul lui Sierpinski sau fulgul de nea al lui Koch.

E. Structura tezei

Ne-am interesat asupra aparenței modulare a copilăriei în cinci capitole, urmate de un studiu de caz, având următorul corpus: *Peștișorul de aur*, *Steaua rătăcitoare*, *Căutătorul de aur* și *Onitsha* (Le Clézio) și *Oratoriul de Crăciun*, *Licăriri* și *Hoțul* (Tunström). Conceptele cheie de care ne-am servit au fost: întâietatea detaliului, autosimilaritatea, discontinuitatea și atractorii stranie ai filiației.

Problematika asupra căreia ne-am concentrat în primul capitol, intitulat, ”**Particularități fractale ale copilăriei la J.M.G. Le Clézio și la Göran Tunström**”, a fost aceea de a demonstra că, de prin natura sa dinamică și auto-generativă,

copilăria ar prezenta de fapt o omotetie internă, unde elementele stocastice și secvențele continue ar alcătui părțile componente ale "atractorilor stranii".

Intenția noastră de a urmări evoluția personajelor lecléziene și tunströmiene pornind de la raportul de filiație s-a lovit inițial de imposibilitatea de a analiza simultan concetorii și agenții de fragmentare textuală – a se vedea inserțiile de discursuri secundare, introducerea de replici în limbi străine sau trecerea pragurilor –. Aceasta este cauza pentru care, dorind să unim diferență și asemănare, am instalat ca pivot referențial particularitățile obiectului fractal. Un prim aspect interesant pentru lectura noastră pluridisciplinară a fost frecvența folosirii temei copilăriei în romanele celor doi autori. Apoi, omotetia ne-a captat atenția în virtutea autosimilarității care o guvernează. În a treia secțiune a acestui capitol am examinat caracteristicile iregulare ale eroilor, grupate în funcție de configurări romanești de tip "colaj". Am ajuns în final la metodele de calcul ale dimensiunii fractale și la potențialele formulă și tehnici de aplicare. În acest context, am insistat asupra importanței de a nu reduce grila de lectură fractală la procedee matematice abstracte, dorind totodată să subliniem esența alometrică ce caracterizează cărțile lui J.M.G. Le Clézio și ale lui Göran Tunström.

Cum complexitatea reprezintă la autorii sus menționați un model de păpușă rusească, conținând atât redundanță, duplicare, dedublare, cât și fragmentare, fractură sau iregularitate, am considerat că ar fi util să reluăm aspectele fractale deja evocate general în prima parte a tezei, de data aceasta în capitole autonome.

Am abordat mai întâi chestiunea similarității. Cum titlul o indică, "**Figuri de copii: corespondențe omotetice, afinități și analogii**", a doua secțiune a lucrării vizează punerea în valoare a dinamismului copilăriei, având drept principiu generator clasificarea realizată de Thomas Jappert în teza de doctorat, *L'enfance chez J.M.G. Le Clézio*. Într-o structură cvadripartită, am filtrat criteriile de examinare definite de exeget pentru a ne apleca cu precădere asupra tipologiilor de copii tributare deopotrivă continuității și rupturii. Spre deosebire de dihotomia propusă de criticul literar, am folosit în argumentarea noastră sintagma "între", pentru a semnala complexitatea corespondențelor intra- și intertextuale. Din multiplele voci de eroi cărora scriitorii le-au dat cuvântul, obiectul principal de studiu al acestei porțiuni este desemnat de orfani, de prieteni, de aventurieri și de copiii mistici.

Am tratat într-o primă instanță evoluția tinerilor în legătură cu moartea sau dispariția părinților. Am identificat astfel două categorii distincte de orfani care apar în urma dinamicii textuale. Pe de o parte este vorba despre acele personaje care și-au pierdut părinții în prima parte a vieții lor, asemenea lui Isaac, Jakob, protagoniști ai nuvelei *Adevărata viață*³, Sidner – figură centrală a *Oratoriului de Crăciun* –, Esther, din *Steaua răpăcitoare* și Laïla – eroină din *Peștișorul de aur* –. Pe de altă parte, avem de-a face cu persoane care nu au avut anterior contact cu familiile lor și care s-au regăsit singuri în lume chiar de la bun început. Acesta este cazul lui Mondo – din *Mondo și alte istorisiri*⁴ – și al lui Le Hartani – din *Deșert* –. Primii par a fi mai numeși în opera lui Tunström, în timp ce întrebările asupra aspectelor ontologice ale identității apar cu precădere la J.M.G. Le Clézio.

În al doilea rând am dorit să exploatăm simetriile camaraderiei, așa cum se dezvăluie în relațiile dintre Alexis și Denis, protagoniști ai *Căutătorului de aur*, între Fintin și Bony, eroi ai romanului *Onitsha*, între Esther și Tristan, personaje din *Steaua răpăcitoare* sau între Johan și Hedvig, figuri din *Hoțul*. Am constatat astfel că acești prieteni, deși împărtășesc un ideal de viață comun, dispar imediat ce posibilitatea trecerii la maturitate devine o parte importantă din realitatea de zi cu zi.

Libertatea și bucuria resimțite alături de camarazi ne-au condus apoi la exploatarea temei călătoriei. Am observat că traiectoria identitară a copiilor este deseori eoul unor experiențe fondatoare pe care autorii înșiși le-au trăit. Spre deosebire de durmul parcurs alături de prieten, aventura se arată a fi pentru Alexis sau Nassima – eroină din *Hazard* – rezultatul unui impuls. În analiza personajelor tunströmiene, am remarcat că periplul spiritual nu se limitează la cadrul spațio-temporal, deoarece nu se ghidează după paradigmele stabilității. Aceasta este situația lui Isaac și a lui Jakob, a lui Johan sau a lui Arielle – figură centrală din nuvela cu același nume –.

Secțiunea în cauză s-a încheiat cu valorizarea motivelor sacre într-o societate tributară mentalităților rigide și tradiționaliste. Trei copii ”numinoși” au făcut obiectul de studiu al prezentei părți. Este vorba de băiatul misterios din *Muntele zeului viu*⁵, de Sri – din *Căutătorul de aur* – sau de Le Hartani, protagonist din *Deșert*. Examinarea textelor

---

³ Traducerea noastră.

⁴ Traducerea noastră.

⁵ Traducerea noastră.

leclézienne ne-a condus la ideea că identitatea copilului numinos este orientată în jurul a unor multiple aspecte contradictorii care, prin abundența lor, destabilizează amplasarea personajelor într-o linie genealogică, socială sau narativă bine definite.

La Tunström, sacralitatea apare rar. În aceste ocazii speciale, ea este aproape mereu legată de o călătorie către trecut, în tentativa de a se apropia de "cealaltă lume". Copilul misterios este în acest sens caracterizat de un amestec straniu de înțelepciune și naivitate. Am semnalat astfel comportamentul schizoid al tinerei Eva-Liisa și al Sfintei Birgitta, adolescente din *Oratoriul de Crăciun*.

Una din dificultățile întâlnite a fost să alegem între conectorii simetrici pentru a vedea dacă aceștia au capacitatea de a declanșa secvențe autosimilare. Această acțiune a presupus nu doar să *intrăm* în text pentru a descopri asociațiile recurente, ci și să *ieșim* din text pentru a da sens îmbinării de personaje și de cuvinte. Întrebarea care a rezultat din această etapă a fost, în fond simplă : există secvențe recurente capabile să determine iregularitatea copilăriei ?

În încercarea de a răspunde, am purces la examinarea unor serii de ansambluri repetitive. Privirea noastră critică s-a orientat așadar în al treilea capitol al tezei intitulat "**Simetrii și rupturi intergeneraționale. O problemă de filiație**", asupra noțiunilor de omotetie internă și de autosimilaritate.

Am scos în relief că există trei teme, valorizate în mod repetat în cărțile lui Le Clézio și Tunström, privind reprezentarea figurii complexe a părintelui : idealizarea, negarea și indiferența. Dacă în capitolul anterior am studiat figura copilului sub unghiul afinității și al analogiei, am considerat că o punere în evidență a secvențelor autosimilare s-ar impune pentru a cuprinde complexitatea relațiilor intergeneraționale. Câteva aspecte deja analizate, cum ar fi dorința de libertate, de călătorie, de nesupunere sau de autonomie, au fost reluate sub influența unor noi repere axiale: moartea, absența sau depărtarea de părinți. Interesul nostru a fost să demonstrăm că dincolo de orice prezență aparent coerentă există un dublu specular, discontinuu și impredictibil. Acesta din urmă instalează îndoiala și neliniștea în interiorul unui univers considerat, până atunci, omogen.

Printre evenimentele trăite care au influențat evoluția lui Jean-Marie Gustave – copilul și care revin în proza sa de tinerețe se numără dispariția tatălui și drumul făcut în 1948 către Africa pentru a-l întâlni. Grila de lectură centrată pe întâietatea detaliului ne-a

făcut să constatăm faptul că al doilea pivot propriu filiației este desemnat de trimiterile către ideea de *axis mundi*. Printre coordonatele geografice cele mai menționate am reperat insula Maurițius și Rodrigues, Africa, Ogoja sau Eurêka. Pentru Göran Tunström, parcursul inițiat debutează de asemea într-un oraș mitic, marcă a refugiului și al speranței: Sunne. Privirea scriitorului, aplecată către trecut, operează aici vertical, mergând până la prezentarea parohiei unde predica tatăl autorului, Hugo.

Oglindirea între Raoul și Jean-Marie Gustave Le Clézio, pe de o parte, respectiv între Hugo și Göran Tunström, pe de alta, este exprimată prin punerea în scenă a unei serii de personaje mai mult sau mai puțin fidele figurii tatălui biologic. Geoffroy – *Onitsha* –, Paul – *Steaua răătăitoare* –, Aron – *Oratoriul de Crăciun* – și Halldór – *Licăriri* –, împart câteva trăsături similare, fie doar pentru ocurența raporturilor intergeneraționale *in absentia* ou pentru interesul arătat insulei Maurițius, insulei Rodrigues, orașului Sunne sau copiilor marginalizați.

În acest context al unui fundament identitar plural, am insistat asupra actului de a se naște din tată, propriu eroilor tunströmieni Pétur și Sidner. Am remarcat mai întâi faptul că dispariției lui Hugo din viața reală îi corespunde pe plan literar absența mamei. Apoi, complexitatea relației parentale ne-a captat interesul în romanul *Licăriri*. Am reperat așadar trei secvențe identitare, la prima vedere opuse, legate de ideea de nașteri singulare. Este vorba despre « tatăl - mamă », « tatăl-tată » și « tatăl-fiu ».

Dacă faptul de a te naște din tată presupune, în opera tunströmiană, existența doliului și a pierderii, la Le Clézio, ideliizarea părintelui provine dintr-o nevoie de nestăvilire de a continua istoria familiei și, astfel, de a restructura prezentul steril. Într-o astfel de ipostază se află Nassima, Esther, Lalla, Alexis sau Jean, erou al romanului *Revoluții*.

”Nașterea la masculin” se realizează la laureatul premiului Nobel prin asemănarea ce traduce cuplul părinte / copil, dar, de asemenea, și pe plan juridic, prin atribuirea numelui. Numele dat de tată joacă așadar un rol esențial pentru protagoniști cum ar fi Esther, Lalla și Laïla. Analiza critică a unor texte precum *Mondo și alte istorisiri*, *Deșert* sau *Peștișorul de aur* ne-a făcut să descoperim mai multe surse de inspirație ale numelor, toate legate de imaginea ”celuilalt”.

Nașterii din tată îi urmează îndeaproape nașterea din fiu. Raporturile dintre părinte și copil, datorate imitației și a integrării sociale, apar în mod frecvent în opere

precum *Steaua rătăcitoare* și *Licăriri*. Dacă existența lui Michel și a lui Halldór este configurată în jurul absenței, copiilor lor, Esther și Alexis, le revine responsabilitatea de a reconstitui mintal familia tradițională definită de principii educaționale riguroase.

În final am constatat că în texte cum ar fi *Oratoriul de Crăciun*, *Hoțul* sau *Onitsha*, una din particularitățile legăturii dintre tată și prunc rezidă, în mod paradoxal, într-o atitudine negativă a celui din urmă cu privire la raportul de filiație. Este cazul unor copii-adolescenți ca, spre exemplu, Fintin, Clémence – din *Inimă arzândă*⁶ –, Johan și Hedvig.

Iregularitatea care caracterizează ultimul sub capitol este pe larg exploatată în a patra secțiune a tezei, intitulată ”**Elemente stocastice și praguri ale copilăriei**”. Am plecat de la supoziția că secvențele iterative specifice eroului în tranziție, provin dintr-o autosimilaritate stocastică care încurajează manifestările aleatorii ale aceluiași tip de comportament. În cadrul acestei etape am urmărit implicările psihologice și somatice ale trecerii la adolescență, prin intermediul a patru praguri ale copilăriei: războiul, revolta, marginalizarea și trauma. Dacă până aici am explorat opera literară prin prisma unor corespondențe lineare, am considerat că o analiză a iregularității s-ar impune pentru a dezvălui complexitatea cuplului părinte / copil.

Un prim prag analizat a fost brutalitatea violului și a furtului. La o prima vedere, opresorul leclézian păstrează în situații diferite aproximativ aceleași caracteristici: aspectul fizic robust – *Lullaby* –, ascuns de măști și de caschete – *Ariane* –, atitudinea non-verbală – *Războiul*⁷ – și premeditarea actului abuziv – *Peștișorul de aur* –. Cu toate acestea, examinarea corpusului arată că există de asemenea variante ale agresivității. Facem referire la incest, așa cum apare el în romanul *Hoțul*, de Göran Tunström, prin intermediul legăturii bolnăvicioase dintre tată și fiică– Fredrik / Hedvig – respectiv frate și soră – Johan / Hedvig –.

Războiul, acest ”act de naștere”, cum îl numește scriitorul franco-maurițian, apare ca fundament al gesturilor copilărești în texte ca *Deșert*, *Steaua rătăcitoare*, *Peștișorul de auro* sau *Ritornela foamei*, fiind abia schițate la autorul suedez. În schimb, marginalizarea pare să definească statutul eroului tunströmian în societate și în familie. Un al treilea nivel al izolării, decurgând în parte din primele două intervine atunci când

---

⁶ Traducerea noastră.

⁷ Traducerea noastră.

își fac apariția mecanismele guvernate de legile de putere ale copilăriei. Este vorba de protagoniștii în marginea conștiinței care învață să facă față realității în absența iubirii parentale: Stella, din nuvela cu același nume, Eugen, personaj din *Hoțul* și Hedvig.

Un ultim prag al copilăriei este reprezentat de revoltă. Imaginea-labirint a primilor ani din viață apare la Le Clézio și la Tunström prin intermediul unei multitudini de figuri de tineri care își adună puterile din experiențele trăite. Lullaby, Fintin, Pervenche – din *Inima arzândă* –, Daniel – din *Cel ce n-a văzut niciodată marea* –, Gary – din *Oratoriul de Crăciun* –, Johan, Hedvig sau Stella ne interesează mai ales datorită negării pe care o afișează față de sistemul social, educațional sau familial.

Un aspect important, dar deseori neglijat cu privire la primii ani de viață este reprezentat de relațiile intergeneraționale *in absentia*. Ultimul capitol, ”**Configurări fractale ale copilăriei**”, s-a dorit în acest sens o reflectare a motivului absenței parentale, văzut ca și condiționare reciprocă dintre imitație, duplicare și substituție.

Două repere la prima vedere ireconciliabile ilustrează forma pe care o îmbracă imitația la J.M.G. Le Clézio și la Göran Tunström : admirația și tensiunea. Într-un caz, ca și în celălalt, transpare dependența obsesivă a copilului de trecut. În texte cum ar fi *Căutătorul de aur*, *Hazard*, *Ritornella foamei*, *Oratoriul de Crăciun*, *Licăriri*, *Hoțul* și *Stella*, memoria, amintirile și reminiscentele fac obiectul unei revalorizări permanente ale timpului prezent, asigurate de existența unor documente, cărți, acte, anecdote sau fotografii ce par a fi revelatoare pentru formarea ulterioară a adultului. Mimesisul care se instalează între părinte și prunc sau între copil și prieten definește comportamentul unor personaje precum Sidner-Aron, Geoffroy-Fintin, Kergas-Nassima, Johan-Fredrik, Ethel-Xenia, Esther-Tristan și Alexis-Denis.

Întrebările pe care cei doi scriitori și le pun cu privire la copii sau la raportul acestora cu universul nu sunt mereu evidente la scara operei văzute ca un întreg. Ele apar, totuși, în mod indirect, prin imaginea eroului-dublu. Ținând cont de complexitatea raporturilor intergeneraționale la autorii studiați, am analizat cu precădere figura profesorului, a femeii sau a prietenului, adevărate măști transperente ale ”eului”.

Dacă pedagogul e prezentat pozitiv în *Hoțul*, *Steaua rătăcitoare* sau în *Lullaby*, nu la fel este situația romanului *Oratoriul de Crăciun* unde rolul profesorului duce mai mult spre negativ. Contrar lui Le Clézio care postula potențialitatea unei corespondențe

autosimilare între trăsăturile institutorului și cele ale părintelui, Tunström se oprește des asupra rigidității, egoismului, intoleranței sau a severității în descrierea lui Stålborg.

Un al doilea punct de interes pentru noi a fost transformarea fizică a femeii în momentul nașterii. Am remarcat faptul că la eroinele laureatului Nobel feminitatea este suprimată în favoarea maternității. Legătura dintre ”devenirea femeie” și ”devenirea animal” confirmă transa în care par să cadă fetele în clipa aducerii pe lume a pruncilor lor. Acest lucru se face vizibil în *Steaua rățacitoare*, *Peștișorul de aur*, *Onitsha* sau *Moloch*.

Pentru a putea evalua chestiunea proteiformă a filiației, a fost de asemenea necesar să insistăm asupra mecanismelor de înlocuire și substituie. Acest sub-capitol al tezei a avut drept scop examinarea asimilării identitare operate între regimul real și cel oniric. Ne-am oprit mai întâi asupra lui Sidner, moștenitor și urmaș al tatălui. Două aspecte au ilustrat forma pe care o îmbracă filiația în *Oratoriul de Crăciun* : moartea și nebunia. Raporturile interumane care ne-au captat interesul la cel mai înalt nivel au fost tot în număr de două: cel între Sidner și Aron și cel între Tessa și Sidner.

În studiul tehnicilor de sublimare la J.M.G. Le Clézio am identificat mai multe aspecte convergente, care, puse împreună, conduc către un tot coerent. Fie că este vorba despre mitul lui Edip – *Onitsha* –, de apelative care trimit la mitificarea trecutului – *Peștișorul de aur* –, de necesitatea unui dialog între părinți și copii – *Hazard* – sau de *flashback*-uri care asigură stabilitatea într-o realitate dominată de oscilarea dintre ”altădată” și ”acum” – *Căutătorul de aur*, *Revoluții*, *Carantina* –, accentul cade mereu pe istoria personajului și pe permutarea secvențelor autobiografice și autoficționale.

Studiul de caz care a încheiat cercetarea noastră a pus în valoare un nou joc de reflexii propriu paradoxurilor legăturilor interumane, având drept punct de plecare romanul *Steaua rățacitoare*. Ni s-a părut important să acordăm un loc aparte acestei proze de război în economia lucrării noastre, nu doar pentru bogăția de simboluri și metafore care se regăsesc aici, ci și pentru ”fractalitatea” care pare a străbate cartea.

Pentru a explora particularitățile fractale ale operelor literare ale lui Le Clézio și ale lui Tunström, ne-am orientat în primele secțiuni ale tezei asupra raportului dintre omotetie și iregularitate, vizând să semnalăm faptul că intriga se naște de obicei din imbricarea mai multor *coincidentia oppositorum*. Cum povestea nu se termină niciodată în timp ce mecanismele textuale sunt – în numeroase ocazii – intermitente, gradul de

discontinuitate este dat de tensiunea care se acumulează între secvențele cheie. Am reperat astfel patru modele care desemnează fiecare câte o caracteristică a fractalului. Este vorba de *copil*, văzut ca parte similară; de *tată* – element autosimilar, de *pragurile spre adolescență* – vectori stocastici și de *absență* înțeleasă ca lege de putere a copilăriei.

Dacă până în acest punct am examinat autorii și cărțile lor dintr-o perspectivă orizontală, legată mai mult de corespondențele intertextuale, am considerat că o lectură verticală, în profunzimea unei singure opere ar putea ajuta la descifrarea aporiilor filiației. Într-adevăr, lectura *Stelei rătăcitoare* din perspectiva atractorilor stranii ne-a permis să observăm faptul că trăsăturile obiectului fractal reflectate în întreaga creație literară a lui Le Clézio ar putea prezenta o altă față a relației cu părinții, dacă ar fi analizate la un singur palier : memorie / așteptare sau copilărie / bătrânețe. Un alt element revelator a fost și acela că mai multe porțiuni contribuie la aspectul complex al textului. Pe de o parte, coerența internă a structurilor identitare pare a fi suficient de puternică pentru a nu reduce protagonistele, Esther și Nejma, la niște figuri dominate de trecut. Pe de alta, rememorarea timpului de altădată duce la apariția unor manifestări comportamentale eterogene, unde realul este dublat de potențial, iar ”odinioară” de ”cândva”.

F. În loc de concluzie

Imposibilitatea de a găsi un pivot axial incontestabil pornind de la care să se creeze asemănări stricte, precum și dificultatea de a urmări permutările realizate la scara întregii opere, ne-au arătat faptul că nu există o *autosimilaritate exactă* a scriiturii ci doar *fațetele autosimilare* ale unui tot. O demonstrează materia narativă inepuizabilă, oscilarea dintre biografie și imaginație sau inserarea de fragmente intertextuale. În acest sens, examinarea copilăriei pornind de la teoria fractală s-a dovedit a fi o metodă de cercetare foarte fertilă, deoarece ea ne-a oferit o imagine de ansamblu, abia schițată până acum în studiile de specialitate. În realitate nu există doar o interpretare univocă a temelor, o *singură* modalitate specifică pentru a aduna asimetriile dintr-un text, ci mai degrabă o *fuziune* de tehnici de cercetare. Analiza fractală este una dintre ele.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

A. SURSE PRIMARE

I. Opere ale lui J.M.G. Le Clézio (alegere selectivă)

Romane, nuvele, eseuri

- Ritournelle de la faim*, Paris, Gallimard, coll. « Folio », 2008, 224 p.
L'Africain, Paris, Mercure de France, coll. « Folio », 2004, 103 p.
Révolutions, Paris, Gallimard, coll. « Folio », 2003, 554 p.
Cœur brûle et autres romances, Paris, Gallimard, coll. « Folio », 2000, 187 p.
Hasard (suivi d'*Angoli Mala*), Paris, Gallimard, coll. « Folio », 1999, 290 p.
Poisson d'or, Paris, Gallimard, coll. « Folio », 1997, 255 p.
La Quarantaine, Paris, Gallimard, coll. « Folio », 1995, 464 p.
Étoile errante, Paris, Gallimard, coll. « Folio », 1992, 339 p.
Onitsha, Paris, Gallimard, coll. « Folio », 1991, 250 p.
Printemps et autres saisons, Paris, Gallimard, coll. « Le Chemin », 1989, 203 p.
Le chercheur d'or, Paris, Gallimard, coll. « Folio », 1985, 332 p.
La Ronde et autres faits divers, Paris, Gallimard, coll. « Folio », 1982, 235 p.
Désert, Paris, Gallimard, coll. « Folio », 1980, 410 p.
Mondo et autres histoires, Paris, Gallimard, coll. « Folio », 1978, 278 p.
La Guerre, Paris, Gallimard, coll. « Le Chemin », 1970, 288 p.
L'extase matérielle, Paris, Gallimard, coll. « Folio », 1967, 315 p.
Le Procès-verbal, Paris, Gallimard, coll. « Folio », 1963, 250 p.

II. Opere ale lui Göran Tunström (alegere selectivă)

Romane, nuvele

- Berömda män som varit i Sunne*, Stockholm, Albert Bonniers förlag, 1998, 276 p.
Skimmer, Stockholm, Albert Bonniers förlag, 1996, 242 p.
Tjuven, Stockholm, Albert Bonniers förlag, 1986, 356 p.
Juloratoriet, Stockholm, Albert Bonniers förlag, 1983, 328 p.
Prästungen, Stockholm, Albert Bonniers förlag, 1976, 269 p.
De heliga geograferna, Stockholm, Albert Bonniers förlag, 1973, 250 p.
Maskrosbollen, Stockholm, Albert Bonniers förlag, 1962, 224 p.
Karantän, Stockholm, Albert Bonniers förlag, 1961, 117 p.

B. SURSE CRITICE

I. LUCRĂRI ȘI STUDII CRITICE ASUPRA OPEREI LUI J.M.G. LE CLÉZIO (alegere selectivă)

1. Monografii și lucrări critice

- BRÉE, Germaine, *Le monde fabuleux de J.M.G. Le Clézio*, Amsterdam, Rodopi, 1990, 140 p.

- CAVALLERO, Claude, *Le Clézio témoin du monde* (essai), Clamart, Calliopées, 2009, 359 p.
- CORTANZE, Gérard de, *J.M.G. Le Clézio – Le nomade immobile*, Paris, édition du Chêne, 1999, 187 p.
- JOLLIN-BERTOCCHI, Sophie, *J.M.G. Le Clézio : L'érotisme, les mots*, Paris, Kimé, 2001, 269 p.
- LABBÉ, Michelle, *Le Clézio : L'écart romanesque*, Paris, L'Harmattan, 1999, 286 p.
- LHOSTE, Pierre, *Conversations avec J.M.G. Le Clézio*, Paris, Mercure de France, 1971, 125 p.
- SALLES, Marina, *Le Clézio : notre contemporain*, Rennes, Presses universitaires de Rennes, coll. « Interférences », 2006, 338 p.
- STENDAL BOULOS, Miriam, *Chemins pour une approche poétique du monde. Le roman selon J.M.G. Le Clézio*, University of Copenhagen, Museum Tusulanum Press, coll. « Études romanes », 1999, 265 p.
- THIBAUT, Bruno, *J.M.G. Le Clézio et la métaphore exotique*, Amsterdam and New York, Rodopi, 2009, 239 p.

2. Studii și articole

- ALBERT, Christiane, « L'enfance chez J.-M.G. Le Clézio : regard ou quête ? », in REAL, Elena et JIMÉNEZ, Dolores (éds.), *J.M.G. Le Clézio, Actes du Colloque International*, Valencia, Université de Valencia, 1992, pp. 199-204.
- ARMEL, Aliette, « L'écriture comme trace de l'enfance », in *Magazine littéraire*, n° 362, février, 1998, pp. 56-58.
- BALINT-BABOS, Adina, « La rencontre fils-père dans *L'Africain* de J.M.G. Le Clézio », in CLÉMENT, Murielle Lucie et Van WESEMAEL, Sabine (coord.), *Relations familiales dans les littératures françaises et francophones des XXe et XXIe siècles. La figure du père*, Paris, L'Harmattan, 2008, pp. 143-152.
- BORGOMANO, Madeleine, « Figures de pères », in *Europe*, revue littéraire mensuelle, Dossier « Le Clézio », n° 957-958, janvier-février 2009, pp. 149-161.
- CORTANZE, Gérard de, « J.M.G. Le Clézio : Mon père, l'Africain », in *Magazine Littéraire*, n° 430, avril 2004, pp. 68-70.
- DEVILLA, Lorenzo, « Autobiographie et fiction : L'Élément autobiographique dans *Le chercheur d'or* et *Voyage à Rodrigues* de Le Clézio », in *Confronto Litterario*, novembre 2001, pp. 171-195.
- GAUBERT, Serge, « L'enfance, le conte, le cercle. À propos de *Mondo* et de *Lullaby* », in REAL, Elena et JIMÉNEZ, Dolores (éds.), *J.M.G. Le Clézio, Actes du Colloque International*, Valencia, Université de Valencia, 1992, pp. 89-95.
- HENKY, Danièle, « Redevenir enfant ou la quête paradoxale du paradis perdu en littérature de jeunesse », in CANI, Isabelle ; CHABROL-GAGNE, Nelly et HUMIÈRES, Catherine d' (dir.), *Devenir adulte et rester enfant ? Relire les productions pour la jeunesse*, Université Blaise-Pascal, Presses universitaires Blaise-Pascal, 2008, pp. 213-227.
- IMBERT, Jean-Philippe, « J.M.G. Le Clézio, writer of exile : A treatment of childhood and Exile in *Désert* and *Etoile errante* », in COULSON, Anthony (dir.), *Exile and Migrants : Crossing thresholds in european culture and society*, Angleterre, Sussex Academic, 1997, pp. 201-211.

- MARTIN, Serge, « Les enfants de Le Clézio : des corps-langage fabuleux », in ROUSSEL-GILLET, Isabelle (dir.), *Le Clézio aux lisières de l'enfance*, in *Cahiers Robinson*, n° 23, Arras, Presses Universitaires d'Artois, mars 2008, pp. 77-88.
- PERRY, Édith, « Les prisons de l'enfance », in ROUSSEL-GILLET, Isabelle (dir.), *Le Clézio aux lisières de l'enfance*, in *Cahiers Robinson*, n° 23, Arras, Presses Universitaires d'Artois, mars 2008, pp. 129-139.
- ROUSSEL-GILLET, Isabelle, « Envisager l'autre : les re-sources d'un héritier. *Le Procès-verbal, Hai, Révolutions et L'Africain* », in REY MIMOSO-RUIZ, Bernadette (dir.), *J.M.G. Le Clézio – Ailleurs et origines : parcours poétique*, Toulouse, Faculté Libre des Lettres, Institut Catholique de Toulouse, Éditions universitaires du Sud, coll. « Études littéraires », 2005, pp. 21-30.
- SALLES, Marina, « Jeux d'enfants », in ROUSSEL-GILLET, Isabelle (dir.), *Le Clézio aux lisières de l'enfance*, in *Cahiers Robinson*, n°23, Arras, Presses Universitaires d'Artois, mars 2008, pp. 49-60.
- THIBAUT, Bruno, « Du stéréotype au mythe : l'écriture du fait divers dans les nouvelles de J.M.G. Le Clézio », in *French Review*, vol. 68, n° 6, mai 1995, pp. 964-975.
- THOIZET, Évelyne, « Remémorations d'enfance », in ROUSSEL-GILLET, Isabelle (dir.), *Le Clézio aux lisières de l'enfance*, in *Cahiers Robinson*, n° 23, Arras, Presses Universitaires d'Artois, mars 2008, pp. 185-199.
- VAN ACKER, Isa, « Errance et marginalité chez Le Clézio : *Le Procès-Verbal et La Quarantaine* », in *Nouvelles études francophones*, Revue du Conseil International d'Études Francophones, vol. 20, n° 2, 2005, p. 69-79.

3. Acte de colociu, volume colectiv

- BORGOMANO, Madeleine (dir.) ; CAVALLERO, Claude et THIBAUT, Bruno (coord.), *Les Cahiers J.-M.G. Le Clézio*, n° 2 « Contes, Nouvelles et Romances », Paris, Complicités, 2009, 237 p.
- JOLLIN-BERTOCCHI, Sophie et THIBAUT, Bruno (dir.), *J.M.G. Le Clézio : Lectures d'une œuvre*, Nantes, du Temps, 2004, 191 p.
- REAL, Elena et JIMÉNEZ, Dolores (coord.), *J.M.G. Le Clézio, Actes du Colloque International*, Valencia, Université de Valencia, 1992, 304 p.
- Europe*, revue littéraire mensuelle, Dossier « Le Clézio », n° 957-958, janvier-février 2009, 380 p.
- ROUSSEL-GILLET, Isabelle (dir.), *Le Clézio aux lisières de l'enfance*, in *Cahiers Robinson*, n°23, Arras, Presses Universitaires d'Artois, mars 2008, 220 p.

II. LUCRĂRI ȘI STUDII CRITICE ASPURĂ OPEREI LUI GÖRAN TUNSTRÖM (alegere selectivă)

1. Monografii și lucrări critice

- ALSING, Rolf, *Prästunge och maskrosboll : en bok om Göran Tunström*, Stockholm, Albert Bonniers Förlag, 2003, 276 p.
- HAMMAR, Stina, *Duets torg : Göran Tunström och tankekällorna*, Stockholm, Akademisktryck, 1999, 381 p.

- LARSSON, Bo, *Närvarande frånvaro : frågor kring liv och tro i modern svensk skönlitteratur : tankelinjer i några böcker av Lars Andersson, Sven Delblanc, Lars Gyllensten, P C Jersild, Sara Lidman, Astrid Lindgren, Torgny Lindgren, Peter Nilson, Göran Tunström*, Stockholm, Verbum, 1989, 392 p.
- NILSSON, Skans Kersti, *Det förlorade paradiset. En studie i Göran Tunströms sunneromaner*, Göteborg, Litteraturvetenskapliga instituten, Göteborgs Universitet, 2003, 259 p.
- OTTESEN, Doris, *Om kærtegn : det guddommelige i Göran Tunströms forfatterskab*, Frederiksberg, Anis / Materialecentralen, 1989, 100 p.
- SKEI, Hans H., *På litterære lekeplasser : studier i moderne metafiksjonsdiktning*, Oslo, Universitets forlaget, 1995, 192 p.
- VARGA, Anita, *Såsom i en spegel : en studie i Göran Tunströms roman Juloratoriet*, Skellefteå, Norma, 2002, 266 p.

2. Studii și articole

- FRIMODIG, Margareta, « Sorgens väsen och jublets kategorier. Läsning av Göran Tunströms roman *Juloratoriet* som process », in *Psykisk hälsa*, 1987, årgång 28, häfte 4, Stockholm, Svenska föreningen för psykisk hälsa, pp. 225-238.
- GARPE, Margareta, « Våra kroppar är märkliga katedraler. En intervju med Göran Tunström », in *Ord och bild*, n° 2, 1983, pp. 5-16.
- JOHANSSON, Eva, « Födelses mysterium i Göran Tunströms roman *Juloratoriet* », in KLINT, Stefan SYREENI, Kari (red), *Speglingar, Svensk 1900-talslitteratur i möte med bibelsk tradition*, Bjärnum, Norma, 2001, pp. 147-168.
- NADEAU, Amélie, « Nord et Sud fantasmés dans *L'Oratorio de Noel* de Göran Tunström », in BOUCHARD, Joë ; CHARTIER, Daniel et NADEAU, Amélie (éds.), *Problématiques de l'imaginaire du Nord en littérature*, Figura, Centre de recherche sur le texte et l'imaginaire, Montréal, Université du Québec à Montréal, cahier 9, 2004, pp. 79-92.
- RAHIKAINEN, Agneta, « Bach, Bachtin och Tunström. Polyfona drag i romanen *Juloratoriet* », in *Röster om Göran Tunström. ABF seminarium*, ABF Stockholm, 1994, pp. 61-69.
- REIS, Mikael van, « Barnet är människans fader : Göran Tunströms ljus och mörker », in *Röster om Göran Tunström*, Stockholm, ABF, 1994, pp. 34-48.
- ROLLAND, Cloé, « Göran Tunström aux limites de l'Islande », in BOUCHARD, Joë ; CHARTIER, Daniel et NADEAU, Amélie (éds.), *Problématiques de l'imaginaire du Nord en littérature, cinéma et arts visuels*, Québec, Université du Québec à Montréal, Département d'études littéraires, coll. « Figura », 2004, pp. 59-78.
- VARGA, Anita, « Myten som livstydningmodell : Figurala kompositionsprinciper i Göran Tunströms roman *Juloratoriet* », in *Tidskrift för litteraturvetenskap*, n° 3, 2002, pp. 47-54.

3. Acte de colocviu și volume colective

- *** *Röster om Göran Tunström*, Arbetarnas bildningsförbund Stockholm, Litteraturseminarium, ABF Stockholm, 1994, 86 p.

C. BIBLIOGRAFIE CRITICĂ (alegere selectivă)

I. ANALIZĂ FRACTALĂ ȘI TEORIA HAOSULUI

- BARNSELY, Michael Fielding, *Fractals everywhere*, deuxième édition révisée, New York, Academic Press, 1993, 531 p.
- BERGÉ, Pierre ; POMEAU, Yves et DUBOIS-GANCE, Monique, *Des rythmes au chaos*, Paris, Odile Jacob, coll. « Opus », 1994, 290 p.
- BOUTOT, Alain, *L'invention des formes : chaos, catastrophes, fractales, structures dissipatives, attracteurs étranges*, Paris, Odile Jacob, 1993, 376 p.
- BROWN, Clifford et LIEBOVITCH, Larry, *Fractal analysis*, California, New Delhi, United Kingdom, Singapore, Sage publications, series « Quantitative applications in the social sciences », 2010, 90 p.
- HURD, Alan (éd.), *Fractals. Selected Reprints*, College Park MD, American Association of Physics Teachers, 1989, 139 p.
- MANDELROT, Benoît, *Les objets fractals. Forme hasard et dimension*, suivi de *Survol du langage fractal*, troisième édition, Paris, Flammarion, coll. « Nouvelle Bibliothèque Scientifique », 1989, 268 p. ; quatrième édition, Paris, Flammarion, 1995, 212 p.

II. LITERATURĂ ȘI ȘTIINȚĂ (alegere selectivă)

- AARSETH, Espen J., *Cybertext: Perspectives on Ergodic Literature*, Maryland, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1997, 203 p.
- ABBOTT, Andrew, *Chaos of disciplines*, Chicago, The University of Chicago Press, 2001, 259 p.
- BOON, Kevin A., *Chaos Theory and the Interpretation of Literary Texts: The Case of Kurt Vonnegut*, New York, Edwin Mellen Press, 1997, 191 p.
- CHIROLLET, Jean-Claude, *Esthétique et technoscience*, Liège, Pierre Mardaga, coll. « Philosophie et langage », 1994, 244 p.
- CONDÉ, Susan, *La fractalité dans l'art contemporain*, avant-propos d'Edgard Morin, préface par Henri-François Debailleux, Paris, La Différence, 2001, 190 p.
- FINNERAN, Richard J. (éd.), *The Literary Text in The Digital Age*, Michigan, The University of Michigan Press, 1996, 264 p.
- GILLESPIE, Michael Patrick, *The Aesthetics of Chaos: Nonlinear Thinking and Contemporary Literary Criticism*, Gainesville, Florida, 2003, 140 p.
- HAYLES, N. Katherine, *Chaos Bound: Orderly Disorder in Contemporary Literature and Science*, Ithaca and London, Cornell University Press, 1990, 309 p.

III. FILIAȚIE ȘI RELAȚII INTERGENERAȚIONALE (alegere selectivă)

- ARIÈS, Philippe, *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, Paris, Seuil, coll. « Points. Histoire », 1973, 501 p.
- CANI, Isabelle ; CHABROL-GAGNE, Nelly et HUMIÈRES, Catherine d' (dir.), *Devenir adulte et rester enfant ? Relire les productions pour la jeunesse*, Université Blaise-Pascal, Presses universitaires Blaise-Pascal, 2008, 494 p.
- CLÉMENT, Murielle Lucie; VAN WESEMAEL, Sabine (coord.), *Relations familiales dans les littératures françaises et francophones des XXe et XXIe siècles. La figure du père*, Paris, L'Harmattan, 2008, 369 p.

- DÉCHAUX, Jean-Hugues, *Le souvenir des morts. Essai sur le lien de filiation*, Paris, Presses universitaires de France, coll. « Le lien social », 1997, 335 p.
- DORTIER, Jean-François (dir.), *Familles. Permanences et métamorphoses. Histoire, Recomposition, Parenté, Transmission*, vol. I, Auxerre, 2002, 312 p.
- DELAISI DE PARSEVAL, Geneviève, *La part du père*, nouvelle édition, Paris, Seuil, 1981, 319 p.
- DOLTO, Françoise, *La cause des adolescents*, Paris, Robert Laffont, 1988, 276 p.
- GAILLARD, Jean-Michel, *La famille en miettes. Essai sur le nouveau désordre familial*, Paris, Sand, 2001, 160 p.
- HERLY, Claude et GARFITT, Toby (dir.), *L'Enfance inspiratrice. Éclat et blessures*, Paris, L'Harmattan, 2004, 267 p.
- HUGUET, Gilles, *Réunion de familles*, Paris, Publibook, 2011, 206 p.
- LASCU-POP, Rodica et AURAIJ-JONCHIERE, Pascale (dir.), *Studia Universitas Babes-Bolyai. Philologia*, numéro thématique *L'Intergénérationnel*, n° 4, 2008, 292 p.
- MUXEL, Anne, *Individu et mémoire familiale*, nouvelle édition, Paris, Nathan, coll. « Essais & Recherches », dirigée par François de Singly, 2002, 230 p.
- NEYRAND, Gérard, *L'Enfant, la mère et la question du père. Un bilan critique des savoirs sur la petite enfance*, Paris, Presses universitaires de France, 2000, 394 p.
- OHAYON, Annick ; OTTAVI, Dominique et SAVOYE, Antoine (éds.), *L'éducation nouvelle, histoire, présence et devenir*, deuxième édition, vol. 131, Berne, Peter Lang, série « Exploration », 2007, 330 p.
- PIAGET, Jean et INHELDER, Bärbel, *La psychologie de l'enfant*, Paris, Presses universitaires de France, coll. « Quadriges », 2004, 151 p.
- QUENTEL, Jean-Claude, *L'enfant. Problèmes de genèse et d'histoire*, deuxième édition, Paris-Bruxelles, De Boeck, 1997, 328 p.
- SINGLY, François de (dir.), *La famille l'état des savoirs*, préface de Hélène Dorlhac de Borne, Paris, La Découverte, coll. « Textes à l'appui », série « Sociologie », 1991, 448 p.
- *** *Le Père : Métaphore paternelle et fonctions du père : L'Interdit, la Filiation, la Transmission*, Actes du Colloque « Rencontre avec la psychanalyse : les fonctions du père », Paris, mai 1987, organisé à l'initiative de CNRS et MIRE, préface de Marc Augé, Paris, Denoël, coll. « L'espace analytique », 1989, 564 p.